

BABALAR VE OĞULLAR METAFORUYLA “ÂSİM”A BAKMAK*

Muharrem DAYANÇ**

Öz

1924 yılında kitap halinde neşredilen Mehmet Âkif Ersoy'un Safahat'ının Altıncı Kitabı'nı oluşturan “Âsım”, 1919 yılında Sebülürreşâd dergisinde tefrika edilmeye başlandığı tarihten bugüne kadar Türk edebiyatı ve düşünce tarihinde iz bırakmış önemli eserlerden biridir. Manzum bir tiyatro havasında ve daha çok diyalog tekniğinden hareketle kurgulanan bu manzumenin hemen başında eşhâs-ı muhâvere (şahıs kadrosu) okuyucuya tanıtılır ve bu kadro sırasıyla Hocazâde, Köse İmam, Âsım ve Emin'den oluşur. Bu durum devri için alışılmış bir sanatçı tavrı olmamakla birlikte okuyucuda bir tiyatro eseriyle karşı karşıya olduğu izlenimi uyandırması bakımından ilginçtir. Bu dört şahsa, babalar ve oğullar metaforu münasebetiyle dâhil edebileceğimiz, konuşmalarda çeşitli münasebetlerle zikri geçen, Hocazâde'nin büyükbabası Nureddin Ağa, yine Hocazâde'nin babası ve Köse İmam'ın hocası olan Hoca Tahir Efendi de eklenebilir. Şahsiyetlere dikkatle bakıldığında bunlar arasında baba-oğul, hoca-talebe ilişkisi olduğu hemen fark edilir. Bunun yanı sıra metni ilginç kılan niteliklerden biri de manzumenin şahıs kadrosunun bir kısmının gerçek/yaşayan bir kısmının da hayali/ütopik kahramanlardan oluşmasıdır. Manzumede gerçek hayatta var olan şahıslar, kurmaca birtakım özellikler verilerek suretiyle idealize edilmiş ve ikincil bir hüviyetle sembol karakterler haline getirilmiştir. Bu yazıda, Safahat'ın “Âsım” bölümünün kahramanları, babalar ve oğullar metaforundan hareketle, hem kendi zamanları hem de tarihsel süreç içindeki niteliklerinden hareketle yorumlanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Mehmet Âkif Ersoy, Âsım, Babalar ve Oğullar, Metafor, II. Meşrutiyet Dönemi

* Bu makale IV. Uluslararası Dil ve Edebiyat Araştırmaları Sempozyumu (25-27 Ekim 2018/Ankara-Türkiye)'nda sunulmuş olan bildirinin genişletilmiş halidir.

** Prof. Dr., İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

e-posta: muharrem.dayanc@medeniyet.edu.tr

REVISITING “ÂSİM” THROUGH THE METAPHOR OF FATHERS AND SONS

Abstract

Published as a separate volume in 1924, “Âsım”, the sixth book of Mehmet Âkif Ersoy’s Safahat, has been one of the prominent works with significant repercussions in Turkish literature and history of thought, right from the day it appeared in the Sebülürreşâd journal in 1919. At the very beginning of the poem, which is structured rather as a poetic theater play by drawing upon the dialogue technique, readers are familiarized with the list of characters (eşhâs-ı muhâvere), which consists of Hocasâde, Köse İmam, Âsım and Emin, respectively. Though an unusual artistic choice for its time, this is particularly interesting as it leaves readers with the impression that the work evokes the air of a theater play. To these four individuals we might add Nureddin Ağa, grandfather of Hocasâde, and Hoca Tahir Efendi, father of Hocasâde and mentor of Köse İmam, who are mentioned in the dialogues on various occasions and can be incorporated into the context by reason of the metaphor “fathers and sons”. A careful analysis of the characters quickly reveals that there exists a father-son and master-disciple relationship between each. Besides, some characters of the poem are actually real/living characters, while some are fictional/utopian, which makes the text all the more interesting. The poem idealizes real-life personages by ascribing them certain fictional characteristics, thereby transforming them into symbolic characters through secondary identities. Drawing upon the metaphor of “fathers and sons”, this paper attempts to interpret the protagonists of “Âsım”, the sixth book of Safahat, both on the basis of their own time and their historical characteristics.

Keywords: *Mehmet Âkif Ersoy, Âsım, Fathers and Sons, Metaphor, Second Constitutional Era.*

Giriş veya tipleştirme modası

Mehmet Kaplan’ın Mustafa Reşit Paşa ve Şinasi’den hareketle geliştirdiği “yeni aydın tipi” kavramlaştırması, sonraki yıllarda, bazen gerçek hayattan esinlenerek ortaya çıkan, bazen de yazarların hayal dünyalarında kurguladıkları tipleştirmeleri ifade etmede model vazifesi görmüştür (Kaplan 1985: 167-176). Sosyal, kültürel, siyasal, ekonomik, askerî vb. problemlerin yavaş yavaş içinden çıkılmaz bir hâl alarak toplumun genelini ilgilendiren boyutlara ulaşması, dönemin aydınlarını ister istemez bu konular üzerinde düşünmeye sevk eder. Bu çok katmanlı, çok yönlü-amaçlı tipleştirmelerin

arka planında, birey ve toplum olarak karşılaşılan sorunları tespit edip somut olarak ortaya koymak kadar, çözüme giden yolda yöneticilere/muktedirlere yol gösterme isteği de belirleyici rol oynar. Bu doğrudan veya dolaylı göndermelerin muhataplarına ulaşması daha çok edebî eserler aracılığıyla olur ki bu da özellikle on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından itibaren, sanatçıların toplumun sorunlarına karşı takındıkları tavır ve bunun niteliğini göstermesi bakımından önemlidir.

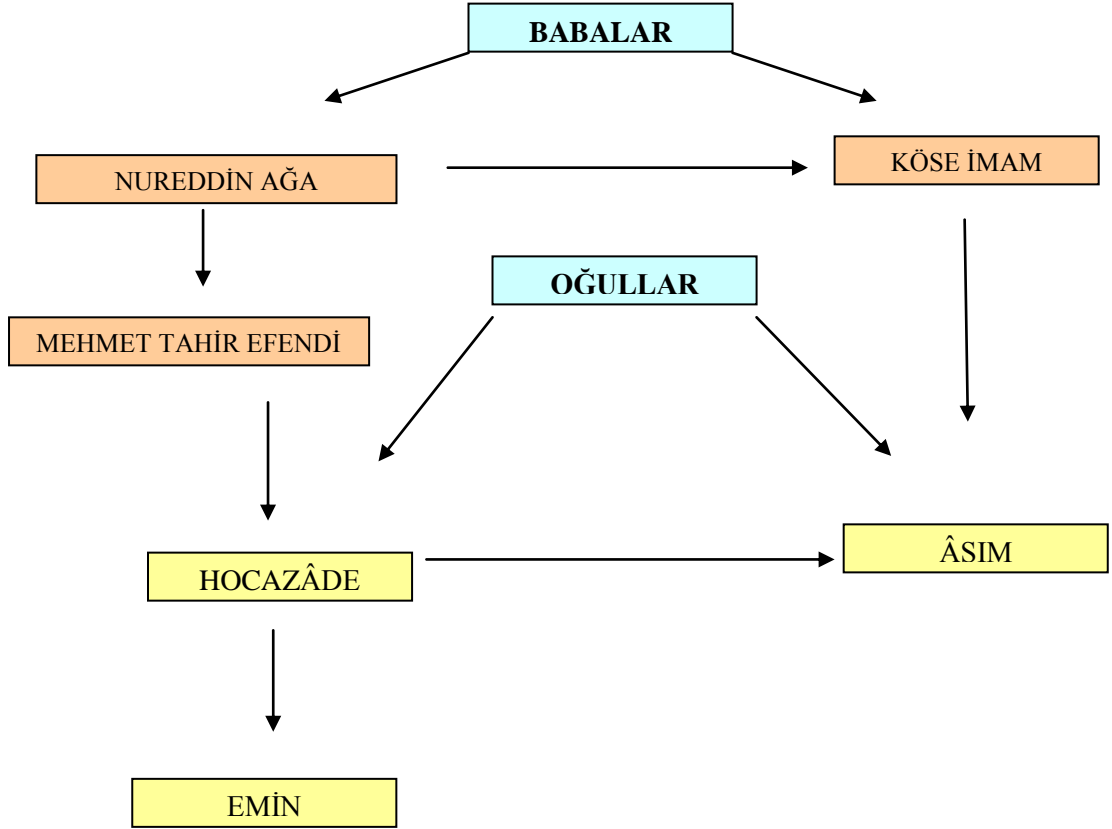
Daha çok Tanzimat’tan sonra ortaya çıkan bu tiplendirmelerin başlıcaları Şinasi’nin “aklı esas alan yeni aydın tipi”; Namık Kemal’in, “iradeli, eğitilmiş ve vatansever insan tipi”; Ahmet Mithat Efendi’nin, “okuyarak ve özellikle roman türü aracılığıyla bilgisini/görgüsünü artıran insan tipi”; Mizancı Murat’ın, “Türk’e dayalı Osmanlıcı insan tipi”; Tevfik Fikret’in, “fen bilimlerinin ülkeye getirilmesini önceleyen insan (Haluk) tipi”; Halit Ziya’nın “Ahmet Cemil-Raci karşıtlığıyla oluşturduğu edebî tip veya Abdülhamit dönemi aydın tipi”; Ömer Seyfettin’in “çağdaş bir Donkişot olarak adlandırılabilir Efruz Bey tipi”; Ziya Gökalp’in “daha çok destanlar dönemini önceleyen Turancı tipi (*Kızılelma*’da Ay Hanım)”; Halide Edip’in, “*Yeni Turan* romanındaki Kaya tipi”; Ahmet Hikmet’in “*Gönül Hanım*’da Mehmet Tolun karakteriyle oluşturduğu Türkçü/Turancı tip”; Müfide Ferit Tek’in “idealleştirilmiş Turancı Aydemir tipi”, Yakup Kadri’nin, “*Panorama ve Ankara*’dan hareketle ortaya çıkan Halil Ramiz Bey ve Selma Hanım-Neşet Sabit Bey tipleri”; Necip Fazıl’ın, “millî, manevî değerleri yeşertecek Mehmet tipi”; Nazım Hikmet’in “Marksizmi/sosyalizmi ithal etmeyi amaçlayan Memet tipi” ve Mehmet Âkif’in “Âsım tipi” şeklinde sıralanabilir (Uç 2007: 39-45), (Hayber 1993: 1-410), (Gökçek 2005: 221-235), (Kaplan 2001: 13-29), (Dayanç 2018: 11-26).

Yukarıdaki tiplendirmelere dikkatle bakılınca hemen hepsinin bir dünya görüşüne, bir ideolojik arka plana dayandıkları görülür. Bu durum, yaşanan problemlerin algılanışının ve çözümlenmesinin ne kadar karmaşık/zor olduğunu göstermekle kalmaz, aynı zamanda dönem aydınlarının zihinlerindeki parçalanmaya/kırılmaya da ayna tutar.

Bütün bu tiplendirmeler içinde hem Türk kültür/düşünce dünyası üzerindeki etkisi hem de toplumun mühim bir kesimi tarafından hâlâ kabul gören bir tip olması bakımından “Âsım”ı diğerlerinden ayırmak yerinde olur. “Âsım”, toplumda yaşanan problemlerin çaresinin, aileden ve mektepten alınacak millî terbiye ve evrensel eğitimle/donanımla, toplumun dışından değil içinden çıkacak değerlerle mümkün olduğunu vurgulamasıyla da diğer tiplendirmelerin bir adım önüne geçer.

Babalar-oğullar veya dört nesil bir asır

“Âsım”ı daha iyi anlayabilmek diğer tiplerle arasındaki farkı somut olarak ortaya koymakla ve bu millî timsalin ortaya çıkışını hazırlayan tarihsel süreci göz önünde bulundurmakla mümkündür. Dolayısıyla, “Âsım’ın Nesli” isimlendirmesiyle edebiyat/kültür tarihinde kendisine yer bulan bu kavramlaştırmanın doğru/tam bir çerçevesini çizilebilir, bugüne kadar ortaya konmuş tasniflerin biraz dışına çıkmayı, yeni/özgün bakış açıları geliştirmeyi zorunlu kılar. Bu yazıda, “babalar ve oğullar metaforu”ndan hareketle *Safahat*’ın “Âsım” bölümüne farklı bir gözle bakılmaya çalışılacaktır.

Safahat'ın “Âsım” bölümü temelde dört ana şahsiyet üzerine kurgulanmıştır. Bu dört şahsiyetten üçü gerçek hayatta karşılığı olan (Mehmet Tahir Efendi, Köse İmam ve Hocazâde), Âsım ise gerçek hayatta karşılığı olmayan tamamen kurgusal tiptir. “Hoca-talebe”, “usta-çırak” ilişkileri göz önünde bulundurulduğunda Köse İmam gerçek hayatta Mehmet Tahir Efendi'nin öğrencisidir. *Safahat* Birinci Kitap'ta Köse İmam manzumesinin kendisine ithaf edildiği Bosnalı Ali Şevki Hoca, bu karakterin ilham kaynağıdır. Midhat Cemal Kuntay'a bakılırsa Köse İmam Ali Şevki Hoca'nın ta kendisidir (Kuntay 2012: 67). “Âsım” karakteri ise -her ne kadar Âkif dostlarından Hafız Âsım Şakir ile karıştırılsa da- yalnız veya arkadaşlarıyla birlikte Hocazâde'nin yanına sık sık gider, kitaplarını okur, nasihatlerini dinler ve bu baba dostuna “Amca Bey” diye hitap eder. Dolayısıyla Hocazâde'nin, *Safahat*'ın “Âsım” bölümünde, bilinçaltındaki düşüncelerini kahramanlar üzerinden çoksesli bir metine dönüştürdüğü söylenebilir.

Mehmet Tahir Efendi [1826-1888]: (İnal 1988: 91) 1826'da Kosova'ya bağlı eski adı İpek olan Peja/Peć vilayetinin Şuşisa Köyü'nde doğar, 1888'de İstanbul'da vefat eder. Balkanlardan, Osmanlı Devleti'nde kültürün ve bilimin merkezi olarak kabul edilen İstanbul'a gelerek hayatını ilme vakfeder. Medreseden yetişmiş olup Doğu kültürünü çok iyi bildiği hâlde açık fikirli ve hürriyetperver biri olarak dikkati çeker. Hayatında gelişime ve değişime inandığını gösteren en önemli ipucu/ayrıntı, oğlu Mehmet Âkif'i daha çok eskiyi temsil eden medreseye değil; yeniyi ve çağı sembolize eden mektebe vermesidir. Hem yetişme şekli hem de devrine ve geleceğe bakışıyla Tanzimat dönemi aydınlarına benzer. Bağlantısı olduğu hâlde sarayı ve saraydakileri sevmemesi yine bu dönem aydınlarının genel tavrıyla örtüşür (Çantay 1966: 13-15).

Köse İmam [1849 (?) - 1927]: (Ersoy 1988: 401) Mehmet Âkif'in kendisine müstakil bir şiir yazdığı ve “İlmi az, görgüsü çok, fitratı yüksek imam / Tanırım ben, ki hayâtında tanıtmıştı babam” (Ersoy 1988: 111) diyerek tavsif ettiği, gerçek hayattaki karşılığının Ali Şevki Efendi olduğu bilinen, kurgusal bir tiptir. Karaktere ilham kaynağı olan Boşnak Ali Şevki Hoca, Midhat Cemal'den öğrendiğimize göre Sırp Mektebi'nde tarih muallimidir, her penceresinden Fatih Camii'nin görüldüğü evi alafrangalılığı ile dikkat çekmektedir. Hoca evinde çatalla yemek yer, masada yazar, Frenk kalemi kullanır. Fakat Avrupa ucu, Hoca'nın yazısını talik kırması olmaktan kurtaramaz. Tek kusuru vardır: Kösedir. Ama sakalını heybetli yapmanın kolayını bulmuştur. Bu telleri ortasından ikiye ayırıyordu; zira böylece sakalının geniş olduğuna dair insanlarda vehim uyandıracaktır. Fakat sakalın bu ihtişamı heder olur, çünkü hoca ölünceye

kadar evlenmez. Zaten buna da ihtiyaç yoktur, çünkü onun bir tek aşkı vardır: Kitap. Ve gözünde kitap, cilttir. Ciltlenmedikçe hiçbir eser odanın üç duvarını kaplayan kütüphaneye giremez. Yalnız *Servet-i Fünûn*'un bitmeyen o seneki kısmı müstesna! Bu, hem ciltsizdir, hem de kütüphanede yerini alabilmiştir. Hoca hem *Servet-i Fünûn* okur, hem de Ahmet Şuayp (1876–1910) ile dosttur (Kuntay 2012: 64), (Erişirgil 2006: 73-74).

Halkın içinden çıkan ve içinden çıktığı toplumun değerlerini içselleştiren bu karakterin ilmî yanı mahduttur, fakat bu insan vicdanı ve irfanıyla herkesin dikkatini çeker, saygısını/sevgisini kazanır. Oğlu Âsım ile yaşadığı sorunlar, Tanzimat'tan sonra görülen nesil çatışmalarının tipik örneklerindedir. Hocası Mehmet Tahir Efendi'nin hatırasına ve onun yadigârı olan Hocasâde'ye gönülden bağlıdır. Bu bağlılık, aslında, kendisinin de havasını teneffüs ettiği medreselere karşı beslediği vefa duygusunun zeminini oluşturur. Türk edebiyatının modernleşme süreci göz önünde bulundurulduğunda benzerine az rastlanan olumlu imam tiplerindedir (Öztürk 2006: 435-461). Tahir Efendi gibi o da II. Abdülhamit'i sevmez, fakat bu konuda onunkine benzer pasif bir tutum takınmaz. Padişaha ve onun yönetim tarzına getirdiği eleştiriler nedeniyle Erzurum'a sürgüne gönderilir. Taşdığı nitelik ve takındığı tavırlarla II. Abdülhamit dönemi (muhalif) aydın tiplemesine dâhil edilebilir.

Hocasâde (Mehmet Âkif) [1873-1936]: Müderris bir babanın modern eğitim almış, hem Doğu (Arapça, Farsça) hem Batı (Fransızca) dilleri ve kültürlerini iyi derecede bilen oğludur. Dinî ve millî değerlere samimi bir şekilde bağlı olmakla birlikte Batı'nın müspet bilimlerinin de gerekliliğine inanan sentezci bir yapısı vardır. Devrindeki birçok insan ona “mevlitçi”, “bid'atçı”, “baytar” gibi olumsuz sıfatlarla hitap eder, fakat o kendisini “şair” olarak görür. Medrese-mektep ayrışmasında daha çok mektep tarafında olduğu hâlde, yeni açılan bu eğitim kurumlarının bekleneni vermekten uzak oldukları gerçeğine de yüz çevirmez. *Safahat*'ta, “Nesli Hâzır”, “Hocasâde ve Nesli” gibi kavramlaştırmalarla karşılaşılsa da ona, “Hürriyetçi-Meşrutiyetçi Nesil”in temsilcisi gözüyle bakmak daha doğru olur.

Âsım [Doğumu 1900'ler(?)]: Asrın başında doğanlar kuşağına dâhil edilebilir. Mehmet Âkif'in 1910 yılında yazdığı “Köse İmam” manzumesinde kendisine silik bir rol biçtiği “Âsım”, bundan dokuz sene sonra *Safahat*'ın bir bölümünün adı, aynı zamanda bu bölümün ana figürü olur (Ersoy 1988: CXVI-CXVII).¹ Böyle bir gencin/kahramanın ortaya çıkışını ve gelişimini biraz da devrin şartları hazırlar. Çünkü bu dokuz yıllık zaman dilimi, milletçe yaşanan en kritik tarihsel süreçlerden birine denk gelir. Arkadaşlarıyla birlikte “Âsım”, bütün yönleriyle bir çıkmaza doğru

savrulan birey ve toplum hayatının geleceğe umut veren yegâne dayanağı gibidir. Bütün bu kurgusal nitelikleriyle beraber, mektuplarından öğrendiğimiz kadarıyla Âkif’in Mısır’a gitmeden önce tanıştığı Hafız Âsım Şakir Efendi (1900-1990) de kitabın bu ismi almasında küçük de olsa bir paya sahiptir (Ayvazoğlu 2012: 22).

Emin Ersoy (1908-1967): “Âsım”da gerçek ve kurgusal birçok nitelikleriyle dikkat çeken şahıslara, bir de Hocazâde’nin oğlu Emin dâhil edilebilir. Emin, Âkif’in babalar-oğullar skalasında/metaforunda talihsizliğiyle yer alan Mehmet Emin Ersoy’dan başkası değildir. Çocukluk dönemi İstanbul’da farklı semtlerde geçen Emin Ersoy, babası Millî Mücadele’ye katılmak üzere İstanbul’dan yola çıkarken yanında olmuştur. “Âsım” kitabında “*eşhâs-ı muhâvere*”den biri olarak Emin’i tercih eden Mehmet Âkif’in gözünde onun yeri başkadır. Şiirlerinde iki defa zikredilen Emin, “Âsım”da adâb ve erkâna riayeti bakımından sigaya çekilen ve muhâvereye ara sıra dâhil olan bir figürdür (Ersoy 2010: 1-135).

Son olarak babalar ve oğullar metaforunda kendisine gönderme yapılan Hocazâde’nin büyükbabası Nureddin Ağa da burada zikredilebilir. Bu dekada o, “İpek’in köylüsü, ümmî, yarı vahşî bir adam...” olarak geçer ve Hocazâde ile Köse İmam arasında “yamyam-ak yamyam” atışmasına sebep olur.

Nesiller metaforuyla “Âsım”ı tartışmak

“Âsım” her şeyden önce, olumlu ve olumsuz yönleriyle, hayatın içinden edebî esere taşınan, yaşadığı dönemi ve kuşağı temsil eden bir gençtir. Köse İmam’ın oğludur. Yaşının 15-18 aralığında olduğu söylenebilir. Dolayısıyla gelişime açık ve eğitilebilir konumdadır. “Âsım” “güreşe uygun güçlü bir bünye” ve “vatanperverlik”, “dürüstlük” “mertlik”, “samimiyet” gibi hasletleriyle Mehmet Âkif’in spor meraklısı, pehlivan yapılı kendi gençliğini akla getirir. Âkif’in böylesine kavî bünyeli bir genci, Medineli ilk Müslümanlardan Hz. Peygamberin okçusu ve “muallim” unvanlarıyla bilinen *Âsım b. Sâbit*’ten esinlenerek kurguladığı da rivayet edilir. Bu sahabe, şehit olmadan kısa bir süre önce “Allahım! Ben ilk günlerinde senin dinini nasıl koruduysam, sen de bugün benim cesedimi koru!” diye dua eder ve Allah bu kulunun cesedini öldükten sonra sahipsiz bırakmaz (Uğur 1991: 479-480). Ayrıca, “Âsım” kelimesinin sözlükte; “günahtan-haramdan çekinen, iffetli” anlamlarına geldiğini de unutmamak gerekir (Devellioğlu 2011: 48).

“Âsım” okulunu yarım bırakarak cepheden cepheye koşar. Nesil olarak arkadaşlarıyla birlikte, Çanakkale’de İtilaf Devletleriyle, Kafkas cephesinde Ruslarla, Sina Çölü’nde İngilizlerle savaşır. Vatanı ve milleti için hiçbir fedakârlıktan kaçınmaz. Sağlam/sağlıklı bir bünyeye ve derin/ince bir ruh dünyasına sahiptir. Kitaplarını da okuduğu Hocazâde’yi yalnız *veya* arkadaşlarıyla birlikte sık sık ziyaret eder, kendisine hürmet beslediği bu insanın nasihatlerini dinler, birikimlerinden yararlanır. Yer yer itidalin dışına çıkan fevrî davranışlarda bulunsa da, “fazilet” ve “marifet”le donatıldığından, milletini ve devletini içinde bulunduğu zor durumdan çıkaracak neslin timsali olacak tıynettedir. Bu nedenle yarım kalan eğitiminin son yılını tamamlamak için Berlin’in yolunu tutar. Oysa Türk kültüründe özellikle Tanzimat’tan sonra moda/ana temayül Paris’e gitmektir. Bu noktada, Mehmet Âkif’in, 1914 yılında, Almanlara karşı savaşırken esir düşen İngiliz ve Rus uyruğuna mensup askerlerin kamplarını ziyaret edip buradaki Müslüman askerlere içinde buldukları savaşın gerçek yüzünü anlatmak için Berlin’e gitmesini unutmamak gerekir.

Yukarıda kısaca özetlenen farklı dönemlere ait dört neslin aldığı eğitime ve bu eğitimin niteliğine bakıldığında *eskiden yeniye, klâsikten moderne, medreseden mektebe* doğru bir gidişin olduğu görülür. Bu gidiş, Âsım’ın şahsında yurt dışına/Berlin’e kadar uzanır ve böylece ülke içinde eğitim alanındaki gelişmelerin gençleri çağa uygun bir şekilde yetiştirmek için yeterli olmadığı düşüncesi ortaya çıkar. “Marifet”in kaynağı Batı’da olduğuna göre, onu elde etmek için gerekirse oraya kadar gitmek gerekir. Âsım, bu kaynağa giderek, fen bilimci (bilim insanı, mühendis, teknisyen) olması tasarlanan bir gençtir/shahsiyettir.

Âsım, maddî ve manevî bütün özellikleriyle Türk milletini geleceğe taşıyacak neslin sembolüdür. Aldığı ve alacağı eğitimle daha da gelişecek ve olgunlaşacak; aynı yaş grubunda bulunduğu insanların somut bir örneğine/numunesine dönüşecektir. Mehmet Âkif yaşanmış bir olaydan hareketle bu durumu dolaylı olarak şöyle örnekler:

Âkif, 1913 yılı başlarında ve Balkan Savaşı henüz devam ettiği yıllarda *Müdâfaa-i Milliye Cemiyeti* bünyesinde kurulan ve Millî Mücadele’de önemli hizmetleri görülen *Heyet-i İrşâdiyye*’nin üyesidir. Toplumunu aydınlatmak için tesis edilen bu cemiyette; Abdülhak Hâmit, Recaizâde Mahmut Ekrem, Süleyman Nazif, Hüseyin Cahit, Mehmet Emin, Cenap Şahabettin ve Hüseyin Kâzım Kadri gibi dönemin önde gelen aydınları da vardır. Derneğin genel sekreterliğini de yapan Âkif, bir gün eğitim bahsinde ufuk açacak bir hadiseyle karşılaşır.

Hüseyin Kâzım Kadri (Albayrak 1998: 554-555)ⁱⁱ ziraatla ilgili bir kitabının dernek tarafından bastırılıp halka bedava dağıtılmasını teklif eder. Recaizâde bu eseri en fazla on, on beş kişinin okuyacağını, bu kadar az insan için kitap bastırıp dağıtmanın doğru olmadığını söyler ve teklifi geri çevirir. Hüseyin Kâzım Kadri bu cevaptan sonra ziraatla ilgili bir örneği Recaizâde’nin de bulunduğu bir ortamda yanındakilere anlatır:

Tabiatta kendi kendine biten bitkiler vardır. Bunlar her sene milyonlarca tohum dökerler. Bu tohumların küçük bir kısmı yeşerir, fakat büyük bir bölümü zayi olur. Önemli olan o tohumların hepsinin yeşermesi değil, o bitki türünün devamının sağlanmasıdır. Fakat, bir bitki türünün devamını sağlamak için milyonlarca tohuma ihtiyaç vardır. Bu davranışıyla insanlara bir ders veren tabiat, kendi diliyle: “Siz bütün çabanızı sarf edin, bunların büyük bir kısmı boşa gidebilir, ama nesli devam ettirmenin başka bir yolu yoktur.” demektedir. İnsanlığın devamlılığını sağlayacak nesiller sizin saçtığınız bu tohumlar içinden çıkacaktır. Bu kitapların önemli bir kısmı zayi olacaktır, ama okunanlar devamlılığı sağlayacakları için çok önemlidir.

Başlangıçta kitabın basılmasına karşı çıkan Ekrem, Hüseyin Kâzım Kadri’yi dinledikten sonra fikrini değiştirir, kitap bastırılır ve halka dağıtılır.

Burada Âkif, metaforik bir dille, “Âsım ve Nesli”ne gönderme yapar. Toprağa atılan binlerce tohum, basılan binlerce kitaba; yeşeren az sayıda bitki, okunması muhtemel az sayıda esere ve sonunda çok tohumdan/kitaptan o türün devamını sağlayacak az ama nitelikli bitkilere/bilgili çiftçilere ulaşılır.

Yukarıdaki örnek, “Âsım ve Nesli”ne uyarlandığında bu nesil, millet denen toprağa saçılan, ancak bir kısmı o milletin niteliklerini (özünü) taşıyacak şekilde yeşeren/yetişen gençliği sembolize eder. Dolayısıyla “Âsım ve Nesli” millet denen toprakta yeşererek o milletin maddî ve manevî bütün unsurlarıyla sürekliliğini sağlayacak olan “çekirdek nesil”dir, “yeşeren tohum”dur, “tutan aşı”dır.

- Tanzimat’tan sonra -Giriş’te de kısaca değinildiği üzere- Türk kültür ve edebiyatında toplum mühendisliği olarak nitelendirilebilecek tip tasarımlarına sıkça rastlanır. Âkif’in “Âsım’ın Nesli” kavramlaştırmasıyla kategorize ettiği tipleştirme bu anlayışın bir devamı gibi düşünülebilir, fakat gerçek böyle değildir. Çünkü Mehmet Âkif, “Âsım”ın özünde bulunan hiçbir millî ve dinî değeri dışarıda bırakmadan, fakat çağın gerektirdiği

bilgileri de ona yükleyerek farklı ve doğal bir nesil inşası tasarlar. Âkif'in yöntemini diğer tipeştirmelerin çoğundan ayıran temel nitelik, Türk insanının -değişik nedenlerle- ayrı düştüğü değerlerle onu yeniden tanıştırma, buluşturma ve uzlaştırma fikridir.

Mehmet Âkif, böylesine zor bir süreçte devrinin bir münevveri olarak yapılması gerekenleri zihnen ve fiilen yerine getirir. Bu, aynı zamanda bir bireyin, içinden çıktığı topluma karşı sorumluluğudur da. Dolayısıyla o, fiilî olarak yaptıklarıyla dönemine ve sonrasına örnek olmuştur ve hâl diliyle; “Siz de benim gibi, karşılaştığınız problemleri, çağınızın birikimini göz ardı etmeden değerlendirmek ve onları çözmek zorundasınız.” demektedir.

- “Âsım”, Ramazan vakasında, meyhane ve kahvehane örneklerinde görüldüğü üzere karşılaştığı aksaklıkları “eliyle düzelten” bir mizaca sahiptir. Kendisine güvenen bir gencin kanunları görmezden gelerek karşılaştığı aksaklıkları bileğinin gücüyle düzeltmeye çalışması, zaten gittikçe sorunlar sarmalına dolanan toplum hayatını olumsuz yönde etkileyecektir. Bu nedenle “Âsım”ın terbiye edilmesi gerekir. Bu ise bir yere kadar Hocazâde gibi örnek/olgun insanlar eliyle olabileceği gibi, bir yerden sonra ancak modern eğitim kurumlarıyla mümkündür.

- “*Asrın icâbına uymakta inâd eden medreseler*” eğitimin yükünü tek başına çekemez hâle geldikleri için ıslahları elzemdir. Peki, yeni açılan modern okulların/mekteplerin durumu nasıldır? Medreselerin bıraktığı boşluğu doldurabilmeleri mümkün müdür? Bu soruların cevabı pek iç açıcı değildir. Köse İmam’ın anlattığı bir anekdotta/fıkırada, değişik alanlarda açılan bu mekteplerin ihtiyaca cevap veremediği, elemana ihtiyaç duyulduğunda eskiden olduğu gibi Avrupa ülkelerine başvurulduğu dile getirilir. Bu durum, yeni açılan eğitim kurumlarının daha şimdiden/başlangıçta sorgulanmasının gerekliliğine işaret eder:

Bir alay mekteb-i âlî denilen yerler var;

Sorunuz bunlara millet ne verir? Milyonlar.

*Şu ne? Mülkiyye. Bu? Tibbiyye. Bu? Bahriyye. O ne?
 O mu? Baytar. Bu? Zirâ‘at. Şu? Mühendishâne.
 Çok güzel, hiçbiri hakkında sözüml yok; yalnız,
 Ne yetiştirdi ki şunlar acaba? Anlatınız!
 İşimiz düştü mü tersâneye, yâhud denize,
 Mutlaka, âdetimizdir, koşarız İngiliz‘e.
 Bir yıkık köprü için Belçika‘dan kalfa gelir;
 Hekimin hâzıkı bilmem nereden celbedilir.
 Mesela bütçe hesâbâtını yoktur çıkaran...
 Hadi mâliyyeye gelsin bakalım Mösyö Loran.
 Hani tezgâhlarınız nerde? Sanâyi‘ nerde?
 Ya Bürüksel‘de, ya Berlin‘de, ya Mançester‘de! (Ersoy 1998: 354-355).*

Bu noktada, dönemin medreselerinde yetişmiş bir Hoca/İmam, yetiştiği eğitim kurumlarını savunmak için ilginç bir mantık geliştirir. Konuştuğu “Vali Bey”e; “Mekteplerin yetiştirdiği insanlar yetersiz olduğu için Avrupa‘dan eleman getirmek zorunda kalıyoruz, ama siz hiç Avrupa‘dan “müftü” ve “imam” istendiğini duydunuz mu?” diye sorar:

*Biz ne müftî, ne imam istemişiz Avrupa‘dan;
 Ne de ukbâda şefâ‘at dileriz Rimpapa‘dan.
 Siz gidin bunları ıslâha bakın peyderpey;
 Hocadan, medreseden vazgeçiniz, Vâlî Bey! (Ersoy 1998: 355).*

Tanzimat‘tan sonra modern eğitim kurumları hem nitelik hem de nicelik olarak gelişme göstermiş, fakat bunun tam aksine medreseler kan kaybetmeye devam etmiştir. Ancak medreseleri çağın dışına iten/geri bırakan zihniyet, yeni açılan okullara da hâkim olmaya başlamıştır. Bu nedenle dışa bağımlılık devam etmekte, yeni açılan mektepler toplumun ihtiyaçlarına cevap verememektedir.

- Lâle Devri'nden sonra tedricen devletin resmî ideolojisi olmaya başlayan Batılılaşma düşüncesi, Batı'ya önce elçi sonra da öğrenci gönderme bahsini kapsayacak hâle gelir. Avrupa'ya öğrenci gönderme süreci 1830 yılında II. Mahmut'la başlar (Erdoğan 2009: 1-191). 1857'de Dârülfünûn'da hocalık yapacak insanların altyapısını hazırlamak gayesiyle Selim Sâbit Efendi ile Hoca Tahsin Efendi Paris'e gönderilir (Şişman 2004: 1-190).

Maliye tahsili için Paris'e gönderilen Şinasi (1826-1871) alanı dışında hemen her konuyla ilgilenir; hukuk eğitimi için Paris'e giden İbrahim Ethem Paşa'nın oğlu Osman Hamdi Bey (1842-1910) oradan ressam olarak döner; felsefe ihtisası için Paris'e giden Necip Fazıl (1904-1983) bu arzusunu gerçekleştirmeye vakit bulamaz. Paris, planlanan eğitimlerin alınmasından, tamamlanmasından çok, oraya gönderilen öğrencilerin bastırılmış kişiliklerinin/duygularının ortaya çıkmasına zemin hazırlayan bir mekân olarak tebarüz eder (Akpınar 2015: 4-10), (Ülken 2018: 1-750), (Berkes 2018: 1-598).

Âsım'ın son bölümünde Hocasâde (Mehmet Âkif), Cemalettin Afganî'nin "hızlı bir devrim"; Muhammet Abduh'un "eğitimle gelişme ve ilerleme" şeklinde özetlenebilecek görüşlerini "Âsım"a aktardıktan sonra bahsi "Âsım ve yârani"nin eğitimine getirir. Çokluk ekini kullanarak gençlerin savaşlar ve yaşanan gâileler nedeniyle yarım kalan eğitimlerini tamamlamak için Avrupa'ya/Berlin'e gitmeleri gerektiğini söyler. Burada istikametini Berlin olması, Âkif'in "Cihâd-ı Ekber" fetvasının ardından 1914 sonu ile 1915 Mart'ında yaklaşık 3 ay kadar kaldığı ve Teşkilat-ı Mahsûsa kanalıyla gittiği Berlin'de gördükleriyle de derinden bağlantılıdır. Müşahedelerini *Safahat*'ın Beşinci Kitabı "Hâtralar"ın sonunda dile getiren Âkif, Berlin'i gençlerin yetişmesine müsait gelişmiş bir Avrupa şehri olarak görmektedir. Bu düşünceyle o, gençlere, "**üç yüz senelik ilmin tez elden edinilmesi**" direktifini verir. Avrupa'nın üç asırda geldiği bilimsel noktanın, bir sene gibi kısa bir sürede öğrenilip/hazmedilip memlekete taşınması fikri/direktifi, ayrı bir tartışmanın konusu olarak bir kenarda beklemektedir.

Toplumun peş peşe yaşadığı savaş ve sosyal problemler eğitim alanındaki plânlamaları da olumsuz yönde etkiler. Bu etkinin tezahürleri Âsım'da da açık bir şekilde görülür. Âsım eğitimini yarıda bırakarak savaşa gitmiş ve harpten bedenen ve zihnen yaralı olarak dönmüştür. Birkaç yıl cepheden cepheye koşan bu genç eğitime kaldığı yerden devam edecektir. Bu süreçte Âsım'ın şahsında

yaşananlar, eğitimde devamlılığın, sürekliliğın sağlanamadığını göstermesi bakımından önemlidir.

- Âkif’in eğitim bahsinde üzerinde ısrarla durduğu konulardan biri de “nitelikli muallim” yetiştirme sorunudur. Âkif’e göre eğitimin temel unsurlarından biri olan muallimlerde aranacak, başka niteliklerle birlikte, dört temel vasıf; “imanlı, edepli, liyâkatli ve vicdanlı olmak”tır:

Muallimim’ diyen olmak gerektir îmânlı;

Edebli, sonra liyâkatli, sonra vicdânlı.

Bu dördü olmadan olmaz: Vazîfe, çünkü, büyük (Ersoy 1988: 247).

Burada Mehmet Âkif’in eğitimle ilgili görüşlerinden hareketle şöyle bir soru sorulabilir: Muallim bu nitelikleri taşıyor ve halkla bütünleşmiyorsa bunun sonucu ne olacaktır? Âkif bu soruya Konya’da tanık olduğu somut bir örnekle cevap verir. Şair, Konya’ya yaptığı seyahatte öğretmenini kovan bir köy ile karşılaşır. Köylüleri eleştirir, çünkü başlangıçta bahsi doğru anlamamıştır. Daha sonra bu öğretmenin “soysuz” bir insan olduğunu öğrenir. Bir süre bu köyde görev yapan öğretmen; “ölse camiye girmez”, “oruç tutmaz”, “namaz kılmaz”, “Allah bilir gusül abdesti almaz”, “temizliğine dikkat etmez”, “köylünün verdiği selâmı almaz” ve “tertemiz yerlere ayakkabısıyla girer”. Mehmet Âkif’in bakışıyla tek kelimeyle özetlemek gerekirse “şehrin soysuzu” olan bu insan “adamcıl”dır da. Burada “adamcıl” ifadesi köylü ile öğretmen arasındaki mesafeyi göstermek için bilinçli olarak seçilmiştir. Aynı köye gelen ecnebi mühendislerin tavırlarıyla bu öğretmenin “adamcıl”lığı karşılaştırıldığında ortaya “*Ne deyim dinleri bătılsa, herifler insan.*” neticesi çıkar (Ersoy 1988: 355-359).

İmam-öğretmen mukayesesi “Âsım” bölümünün ana bahislerindedir. Öğretmen halka ve halkın değerlerine; imam ise çağa ve çağın getirdiklerine yabancıdır. Dolayısıyla öğretmeni kendi değerleriyle; imamı da yaşadığı dünyayla barıştırmak/uzlaştırmak gerekir. Âkif bu sorunu, kendince, imam ile öğretmenin olumlu yönlerinin sentezlenmesinden ortaya çıkan “muallim” isimlendirmesiyle aşmaya çalışır.

Sonuç veya tür ihlallerinden doğan bir metin

Safahat'ın "Âsım" bölümünün başına, "Bu eser, bir muhâvereden ibarettir ki Harb-ı Umûmî içinde ve Fatih yangınından evvel, Hoca-zâde'nin Sarıgüzel'deki evinde geçer." notu düşülür ve hemen sonrasında bu konuşmaya katılanların künyesi çıkarılır. *Hocazâde* (Merhum Hoca Tahir Efendi'nin oğlu), *Köse İmam* (Merhum Hoca Tahir Efendi'nin öğrencilerinden), *Âsım* (Köse İmam'ın oğlu), *Emin* (Hocazâde'nin oğlu) şeklinde sıralanan listeye yine konuşmalarda adı geçen *Melek* (Köse İmam'ın kızı), bütün şahıslarla bir şekilde ilgisi olan *Mehmet Tahir Efendi* (Hocazâde'nin babası) ile *Nureddin Ağa* (Hocazâde'nin büyükbabası) da eklenebilir. Bu kadro ile birlikte mekân, zaman, olay örgüsü, tasvir, diyalog, geriye dönüş, tahkiye gibi anlatım teknikleri bir bütün olarak düşünüldüğünde *Safahat*'ın "Âsım" bölümünün yer yer tiyatro türünün niteliklerini içinde barındırdığı söylenebilir.

"Âsım"ın yazıldığı zaman dilimi (1919-1924) dikkate alındığında Hocazâde (Mehmet Âkif) aktüel zamanda "Nesl-i Hâzır"a mensup bir kahraman olarak nitelendirilebilir. Diğer kahramanların zamanını ana karakterden hareketle tespit etmek doğru olur. Buna göre Mehmet Tahir Efendi "Nesl-i Mâzî"ye, "Âsım" ve arkadaşları da "Nesl-i Âtî"ye mensupturlar. Bu kategorileştirmeye göre Köse İmam "Nesl-i Hâzır" ile "Nesl-i Mâzî" arasında "Nesl-i Mutavassıt" olarak görülebilir.

Bu yazıda, bütün bu bilinenlerden de yararlanılarak, yeni/farklı bir sınıflandırmaya gidilmiştir. Bu yaklaşıma göre Mehmet Tahir Efendi "Tanzimat", Köse İmam "II. Abdülhamit", Hocazâde "Hürriyetçi-Meşrutiyetçi" nesillere, Âsım ve Emin ise "asrın başında doğanlar kuşağı"na dâhil edilmiştir. Bu bakış açısıyla nesiller arasındaki süreklilikler kadar kopukluklar da somut olarak ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Maddî anlamda "mektep" ve "yol" eksikliğini ısrarla vurgulandığı "Âsım"ın üzerine inşa edildiği diğer temel izlekler "fazilet" ve "marifet"tir. Sentezci bir bakış açısını eserinin odağı yapan Âkif, "fazilet" ile "yerliliğe ve dine", "marifet" ile de "Batı medeniyetine ve ilmine" gönderme yapar. Bireyselden toplumsala bu ana gövdeyi besleyen diğer bütün unsurların yolu bir şekilde eğitime çıkar. Eğitim bahsinde, mevcut sorunlarla bunlara çözüm bulma çabalarını, görüşlerinin iki ana ekseni olarak kurgulayan Âkif, gerçek hayatla muhayyel dünyayı, geçmişle geleceği sürekli birlikte anar. "Eski"nin yanında "yeni", "yerli"nin yanında "yabancı", "Batı"nın yanında "Doğu", "mektep"nin yanında "medrese", "Paris"nin yanında "Berlin" hazır bekler gibidir. Bu karşıtlıklar, gerçek hayattan ve geçmişten seçilen örnekler, ortaya

çıkan metni çok anlamlı ve katmanlı yapmakla kalmaz, herkesin okuyabileceği bir kisveye de büründür.

Yazıyı, Hocazâde'nin ağzından, devrin pesimist psikolojisini özetleyen ve “Âsım”ın ne kadar büyük bir yükün altına girdiğini ima eden bölümle bitirmek yerinde olur:

...

Memleket mahvoluyor, baksana, bedbinlikle.

Ben ki ecdâda söven maskaralardan değilim,

Anarım hepsini rahmetle... Fakat münfa 'ilim.

-Niye?

-Zerk etmediler kalbime bir damla ümîd.

Hoca, dünyâda yaşanmaz, yaşamaktan nevmîd.

Daha mektepte çocuktuk, bizi yıldırır hayat;

Oysa hiç korku nedir bilmeyecektik, heyhat!

Neslim ürkekmiş, evet, yoktu ki ürkütmiyeni;

“Yürü oğlum!” diye teşcî' edecek yerde beni.

Diktiler karşıma bir kapkara müstakbel ki,

Öyle korkunç olamaz hortlasa devler belki! (Ersoy 1988: 371).

KAYNAKÇA

AKPINAR, Burhan (2015). “Modernleşme Aracı Olarak Yurt Dışı Öğrenciler: Bitmeyen Serüven”. *Eğitime Bakış -Eğitim Öğretim ve Bilim Araştırma Dergisi-*, 34: 4-10.

ALBAYRAK, Nurettin (1998). “Hüseyin Kâzım Kadri”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 18: 554-555.

AYVAZOĞLU, Beşir (2012). *Gel Söyleşelim Cümle Geçen Demleri*. İstanbul: Timaş Yayınları.

BERKES, Niyazi (2018). *Türkiye'de Çağdaşlaşma*. İstanbul: YKY.

ÇANTAY, Hasan Basri (1986). *Âkifnâme*. İstanbul: Ahmed Sait Matbaası.

DAYANÇ, Muharrem (2018). “Halil Nihat’ın, Mehmet Âkif’in Âsım’ını Tanıtan Mizahî Bir Manzumesi”, *Dil ve Edebiyat Araştırmaları/Journal of Language and Literature Studies*, 17: 11-26.

DEVELLİOĞLU, Ferit (2011). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi.

ERDOĞAN, Aynur (2009). *Türkiye’de Yurtdışına Öğrenci Gönderme Olgusunun Sosyolojik Çözümlemesi*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi SBE Yüksek Lisans Tezi.

ERİŞİRGİL, Mehmet Emin (2006). *İslâmcı Bir Şairin Romanı Mehmet Akif*. Haz. Aykut Kazancıgil-Cem Alpar, Ankara: Nobel Yayınları.

ERSOY, Emin Âkif (2010). *Babam Mehmet Âkif -İstiklâl Harbi Hatıraları-*. Ankara: Kurtuba Kitap.

ERSOY, Mehmet Âkif (1988). *Safahat*. Yayına Hazırlayan: M. Ertuğrul Düздаğ, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.

GÖKÇEK, Fazıl (2005). *Mehmet Âkif’in Şiir Dünyası*. İstanbul: Dergâh Yayınları.

HAYBER, Abdülkadir (1993). *Halide Edip, Yakup Kadri ve Reşat Nuri’nin Romanlarında Nesil Çatışmaları*. İstanbul: MEB Yayınları.

İNAL, İbnülemin Mahmut Kemal (1988). *Son Asır Türk Şairleri*. c 1, İstanbul: Dergâh Yayınları, 1: 1-91.

KAPLAN, Mehmet (1985). *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 3 Tip Tahlilleri*. İstanbul: Dergâh Yayınları.

KAPLAN, Mehmet (2011). *Nesillerin Ruhü*. İstanbul: Dergâh Yayınları.

KUNTAY, Midhat Cemal (2012). *Mehmed Âkif*. İstanbul: Timaş Yayınları.

ÖZTÜRK, Nurettin (2006). “Edebî ve Sosyal Boyutuyla Modern Türk Edebiyatında Tipler”, *Türk Edebiyatı Tarihi* 3, Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 3: 435-461.

ŞİŞMAN, Adnan (2004). *Tanzimat Döneminde Fransa’ya Gönderilen Osmanlı Öğrencileri (1839-1876)*. Ankara: TTK Yayınları.

UÇ, Himmet (2007). *Mehmet Âkif ve Hikâye Sanatı*. Ankara.

UĞUR, Mücteba (1991). “Âsım b. Sâbit”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları, 3: 479-480.

ÜLKEN, Hilmi Ziya (2018). *Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi*. İstanbul: TİB Yayınları.

ⁱ “Aruzun *Feilâtün/ feilâtün/ feilâtün/ feilün* ve *Mefâilün/ feilâtün/ mefâilün/ feilün* kalıpları ve mesnevi nazım şekliyle yazılan “Âsım” manzumesinin 1086 mısralık kısmı, Eylül 1919 tarihli 441. sayıdan Ağustos 1924 tarihli 613. sayıya kadar, zaman zaman sekteye uğrasa da, birer haftalık periyotlarla *Sebîlürreşâd Dergisi*’nde tefrika edilir.” (Bilgi için bkz. Mehmet Âkif Ersoy, “Giriş”, *Safahat*, Yayına Hazırlayan: M. Ertuğrul Düzdağ, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1988, s. CXVI-CXVII).

ⁱⁱ Hüseyin Kâzım Kadri (1870-1934)’nin ziraatla ilgili kitapları; *Bağlar Arasında, İlm-i Zirâat, Çiftlik Nasihatleri, Zirâat Dersleri, Bağcılık, Zirâat Albümü, Çiftçi Çocuğu, Anadolu Köylüsüne Çiftçi Öğüdü*, altı kitaptan oluşan *Amelî ve Tatbikî Zirâat Dersleri, İlm-i İktisâd-ı Zirâî* şeklinde sıralanabilir. (Bilgi için bkz. Nurettin Albayrak, “Hüseyin Kâzım Kadri”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. 18, TDV Yayınları, İstanbul 1998, s. 554-555.)